

ภาวะผู้นำตามหลักพุทธบริหารกับการขับเคลื่อนคุณภาพการศึกษา
ของสถานศึกษามัธยมศึกษาในจังหวัดลพบุรี

BUDDHIST ADMINISTRATIVE LEADERSHIP AND THE ENHANCEMENT OF
EDUCATIONAL QUALITY IN SECONDARY SCHOOLS IN LOPBURI PROVINCE

จิรภัทร ทองศักดิ์

Giraphat Thongsak

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Educations Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Corresponding Author E-mail: mr.giraphat@hotmail.com

Received: 6 June 2026; Revised 30 July 2026; Accepted 17 August 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวคิดภาวะผู้นำตามหลักพุทธบริหาร และวิเคราะห์ศักยภาพในการประยุกต์ใช้เพื่อขับเคลื่อนคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษามัธยมศึกษาในจังหวัดลพบุรีท่ามกลางความท้าทายในศตวรรษที่ 21 โดยเป็นการสังเคราะห์องค์ความรู้จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผลการวิเคราะห์พบว่า ภาวะผู้นำตามหลักพุทธบริหาร ซึ่งตั้งอยู่บนรากฐานของไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) สามารถส่งผลโดยตรงต่อคุณภาพการศึกษาผ่านการบูรณาการหลักธรรมสำคัญเข้ากับการบริหาร 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านการบริหารงานวิชาการ โดยใช้หลักอริยบท 4 (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา) เพื่อสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ 2) ด้านการบริหารบุคลากร โดยใช้หลักสังคหวัตถุ 4 (ทาน ปิยวาจา อตถจริยา สมานัตตตา) และพรหมวิหาร 4 (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) เพื่อสร้างความสามัคคีและขวัญกำลังใจ และ 3) ด้านการบริหารจัดการ โดยใช้หลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธเพื่อสร้างความโปร่งใสและตรวจสอบได้ นอกจากนี้ยังพบว่าหลักพุทธบริหารมีความสอดคล้องกับทฤษฎีภาวะผู้นำสมัยใหม่ เช่น ภาวะผู้นำแห่งการบริการ และการบริหารจัดการที่อิงสมรรถนะ ซึ่งช่วยสร้างวัฒนธรรมองค์กรแห่งการเรียนรู้ที่ส่งผลดีต่อคุณภาพของครูและนักเรียนอย่างยั่งยืน บทความนี้จึงมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาลพบุรีในการพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาผ่านหลักสูตรอบรม การสร้างเครือข่ายกัลยาณมิตร และการปรับเกณฑ์การประเมินและคัดเลือกผู้บริหาร พร้อมทั้งเสนอแนวทางการวิจัยในอนาคตเพื่อต่อยอดองค์ความรู้ต่อไป

คำสำคัญ : ภาวะผู้นำตามหลักพุทธบริหาร, คุณภาพการศึกษา, สถานศึกษามัธยมศึกษา

Abstract

This academic journal aims to present the concept of Buddhist administrative leadership and analyze its potential application to enhance the educational quality of secondary schools in Lopburi province amidst 21st century challenges. The study synthesizes knowledge from relevant academic documents and research. The analysis reveals that Buddhist administrative leadership, founded on the Threefold Training (Morality, Concentration, and Wisdom), can directly impact educational quality by integrating key

Buddhist principles into three administrative domains 1) Academic Administration, utilizing the Four Paths of Accomplishment to foster learning innovations 2) Personnel Administration, applying the Four Bases of Social Solidarity and the Four Divine Abodes to build unity and morale and 3) General Management, employing Buddhist good governance principles for transparency and accountability. Furthermore, the study finds that Buddhist administration aligns with modern leadership theories, such as Servant Leadership and Competency-based Management, thereby fostering a sustainable learning organization culture that positively affects both teacher and student quality. This article, therefore, provides policy recommendations for the Lopburi Secondary Educational Service Area Office on developing school administrators through training programs, creating mentoring networks, and adjusting evaluation and selection criteria. It also suggests future research directions to expand upon this body of knowledge.

Keywords: Buddhist Administrative Leadership, Educational Quality, Secondary School

บทนำ

การศึกษาในศตวรรษที่ 21 เผชิญกับความท้าทายจากการเปลี่ยนแปลงที่พลิกผันและรวดเร็วในทุกมิติ ทั้งด้านเทคโนโลยีดิจิทัล สังคม และเศรษฐกิจ ส่งผลให้ระบบการศึกษาทั่วโลก รวมถึงประเทศไทย จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการจัดการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและการทำงานในอนาคต (กิตติพงษ์ พุ่มโพธิ์, 2565) สถานศึกษามัธยมศึกษาซึ่งเป็นหน่วยงานปฏิบัติการที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนนโยบายการศึกษาสู่การปฏิบัติ จึงตกอยู่ภายใต้แรงกดดันในการยกระดับคุณภาพการศึกษาให้ทัดเทียมมาตรฐานสากลและตอบสนองต่อความคาดหวังของสังคม โดยมีผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกลไกหลักในการนำพาองค์กรไปสู่เป้าหมายดังกล่าว

ผู้บริหารสถานศึกษาในยุคปัจจุบันต้องเผชิญกับสภาวะแวดล้อมที่มีความซับซ้อนและไม่แน่นอน หรือที่เรียกว่า VUCA World (Volatility, Uncertainty, Complexity, and Ambiguity) ทำให้บทบาทของผู้ผู้นำไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการบริหารจัดการทรัพยากรตามระเบียบ แต่ต้องเป็น “ผู้นำการเปลี่ยนแปลง” (Transformational Leader) ที่สามารถสร้างแรงบันดาลใจ ส่งเสริมการทำงานร่วมกัน และนำนวัตกรรมมาใช้ ในการพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ (ชัยเสถียร พรหมศรี, 2564) อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีภาวะผู้นำที่รับมาจากตะวันตก แม้จะมีคุณภาพการอย่างสูง แต่อาจไม่สามารถตอบสนองต่อบริบททางสังคมและวัฒนธรรมไทยได้อย่างสมบูรณ์เสมอไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติที่เกี่ยวข้องกับจิตใจ คุณธรรม และความสัมพันธ์เชิงกลียาณมิตร ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของสังคมไทย

สำหรับจังหวัดลพบุรี ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมอันยาวนาน การจัดการศึกษามัธยมศึกษาภายใต้การกำกับดูแลของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาลพบุรี (สพม. ลพบุรี) ก็ประสบกับความท้าทายไม่ต่างจากพื้นที่อื่นๆ อาทิ ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา การพัฒนาสมรรถนะครูให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง และการสร้างระบบนิเวศการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2565) ในสภาวะการณ์เช่นนี้ การแสวงหารูปแบบภาวะผู้นำที่สอดคล้องกับรากฐานทางวัฒนธรรมและสามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อแก้ไขปัญหาได้อย่างยั่งยืนจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งยวด แนวคิด “ภาวะผู้นำตามหลักพุทธบริหาร” จึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่น่าสนใจ เนื่องจากเป็นปรัชญาการบริหารที่บูรณา

การหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับการบริหารจัดการสมัยใหม่ โดยมุ่งเน้นการพัฒนา “คน” และ “งาน” ไปพร้อมกันด้วยหลักคุณธรรม จริยธรรม และปัญญา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), 2564)

ภาวะผู้นำตามหลักพุทธบริหารไม่ได้หมายถึงการนำศาสนาเข้ามาครอบงำการบริหาร แต่เป็นการนำแก่นธรรมมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาตนเองของผู้นำ เพื่อให้เกิดสติ ปัญญา ความเมตตา และความเข้าใจในธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งจะนำไปสู่การตัดสินใจที่รอบคอบ การสร้างสัมพันธภาพที่ดีในองค์กร และการอุทิศตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2565) การศึกษาแนวทางการประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำดังกล่าวในบริบทของสถานศึกษามัธยมศึกษาจังหวัดลพบุรี จึงเป็นความพยายามในการสังเคราะห์องค์ความรู้ที่เชื่อมโยงภูมิปัญญาตะวันออกเข้ากับศาสตร์การบริหารสมัยใหม่ เพื่อเสนอเป็นแนวทางในการขับเคลื่อนคุณภาพการศึกษาให้บรรลุผลสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน

บทความนี้มุ่งศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษา โดยจะเน้นการวิเคราะห์หลักธรรมสำคัญที่สามารถนำมาปรับใช้ได้จริงในบริบทการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา ได้แก่ พรหมวิหาร 4 (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) ในฐานะเครื่องมือสร้างความสัมพันธ์และบรรยากาศที่ดีในองค์กร, สัปปริยธรรม 7 (ธรรมของสัตบุรุษ) ในฐานะคุณสมบัติพื้นฐานของผู้นำที่ดี และ ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ในฐานะกระบวนการพัฒนาตนเองของผู้นำให้เป็นผู้มีปัญญาและคุณธรรมควบคู่กัน โดยจะเชื่อมโยงหลักธรรมเหล่านี้เข้ากับการจัดการขับเคลื่อนคุณภาพการศึกษาตามมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานในปัจจุบัน

แนวคิดภาวะผู้นำและคุณภาพการศึกษาในศตวรรษที่ 21

ในศตวรรษที่ 21 ซึ่งเป็นยุคแห่งความผันผวนและการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีอย่างก้าวกระโดด บทบาทของผู้นำในทุกภาคส่วนได้ถูกทบทวนและกำหนดนิยามใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแวดวงการศึกษา ภาวะผู้นำทางการศึกษา (Educational Leadership) ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการเป็นผู้บริหารที่ทำหน้าที่ตามกรอบธรรมาภิบาลต่อไป แต่ได้แปรเปลี่ยนเป็น “ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์” (Strategic Leadership) ที่ต้องมีความสามารถในการวิเคราะห์สภาวะแวดล้อม กำหนดวิสัยทัศน์ที่ชัดเจน และนำพาองค์กรฝ่าฟันความท้าทายเพื่อบรรลุเป้าหมายด้านคุณภาพได้อย่างยั่งยืน (จอมพงศ์ มงคลวนิช, 2564) ภาวะผู้นำสมัยใหม่เน้นการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership) ที่สามารถสร้างแรงบันดาลใจให้แก่ครูและบุคลากรเกิดความมุ่งมั่นในการพัฒนาตนเองและพัฒนาวัตกรรมการสอน ขณะเดียวกันก็ต้องเป็นผู้นำการเรียนรู้ (Instructional Leadership) ที่มีความเข้าใจลึกซึ้งในหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน สามารถให้คำแนะนำและสนับสนุนทางวิชาการแก่ครูได้อย่างมีประสิทธิภาพ (พิชิต ฤทธิ์จรรยง, 2564)

คุณภาพของสถานศึกษาจึงเป็นภาพสะท้อนโดยตรงของคุณภาพภาวะผู้นำของผู้บริหาร ผู้นำที่ประสบความสำเร็จคือผู้ที่สามารถสร้างวัฒนธรรมองค์กรแห่งการเรียนรู้ (Learning Organization) ที่ทุกคนในโรงเรียน ตั้งแต่ผู้บริหาร ครู บุคลากร ไปจนถึงนักเรียน มีความรู้สึกเป็นเจ้าของและพร้อมที่จะเรียนรู้และพัฒนาไปด้วยกันอย่างต่อเนื่อง (สุวิมล ว่องวาณิช, 2565) การขับเคลื่อนคุณภาพการศึกษาจึงมิใช่เพียงการปฏิบัติตามนโยบายจากส่วนกลาง แต่เป็นกระบวนการสร้างสรรค์จากภายในที่ผู้นำต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ในการบริหารจัดการ เพื่อให้มั่นใจว่าทรัพยากรทั้งหมดถูกนำไปใช้อย่างคุ้มค่าและส่งผลโดยตรงต่อคุณภาพของผู้เรียนเป็นสำคัญ

สำหรับประเทศไทย กรอบการดำเนินงานเพื่อประกันคุณภาพการศึกษาได้ถูกกำหนดไว้ใน มาตรฐานการศึกษาของชาติ พ.ศ. 2561 ซึ่งเป็นเป้าหมายหลักในการพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ 3 ด้าน คือ 1) เป็นผู้เรียนรู้ 2) เป็นผู้ร่วมสร้างสรรค์นวัตกรรม และ 3) เป็นพลเมืองที่เข้มแข็ง โดยมี มาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นกลไกในการขับเคลื่อนและประเมินผล ซึ่งประกอบด้วย 3 มาตรฐานหลัก ได้แก่

มาตรฐานที่ 1 คุณภาพของผู้เรียน ซึ่งมุ่งเน้นผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับตัวผู้เรียน ทั้งในด้านผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เช่น มีทักษะการคิดวิเคราะห์ มีความสามารถในการสร้างนวัตกรรม มีคุณธรรมจริยธรรม และสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข

มาตรฐานที่ 2 กระบวนการบริหารและการจัดการ เป็นมาตรฐานที่ประเมินบทบาทของผู้บริหารสถานศึกษาโดยตรง ครอบคลุมตั้งแต่การมีวิสัยทัศน์ที่ชัดเจน การพัฒนาระบบบริหารจัดการที่เน้นการมีส่วนร่วม การส่งเสริมและพัฒนาครูให้มีความเชี่ยวชาญทางวิชาชีพ ไปจนถึงการจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้

มาตรฐานที่ 3 กระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ มาตรฐานนี้พิจารณาบทบาทของครูในการออกแบบและจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย สามารถตอบสนองต่อความแตกต่างของผู้เรียน และส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติจริง

ดังนั้น ภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาจึงเป็นหัวใจสำคัญในการเชื่อมโยงมาตรฐานที่ 2 ไปสู่การบรรลุมาตรฐานที่ 3 และส่งผลลัพธ์สุดท้ายไปยังมาตรฐานที่ 1 กล่าวคือ ผู้นำที่มีคุณภาพจะสามารถบริหารจัดการองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ (มาตรฐานที่ 2) ซึ่งจะส่งผลให้ครูสามารถจัดการเรียนการสอนได้อย่างมีคุณภาพ (มาตรฐานที่ 3) และท้ายที่สุดจะนำไปสู่ผู้เรียนที่มีคุณภาพตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ (สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา, 2564) การแสวงหารูปแบบภาวะผู้นำที่เหมาะสมกับบริบทสังคมไทย จึงเป็นโจทย์ที่ท้าทายและมีความสำคัญอย่างยิ่ง

พุทธบริหาร รากฐานธรรมเพื่อการปกครองคนและงาน

พุทธบริหาร หรือ พุทธธรรมเพื่อการบริหาร คือ ปรัชญาและแนวทางการบริหารจัดการที่ประยุกต์ใช้หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นแกนหลักในการนำองค์กร โดยมีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนซึ่งครอบคลุมทั้งประสิทธิภาพของงาน และคุณภาพชีวิตของคน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2564) แนวคิดนี้มีใช้การบริหารแบบอนุรักษนิยม แต่เป็นการบูรณาการภูมิปัญญาตะวันออกเข้ากับศาสตร์การบริหารสมัยใหม่ โดยมองว่าปัญหาที่แท้จริงในการบริหารจัดการไม่ได้อยู่ที่โครงสร้างหรือระบบเพียงอย่างเดียว แต่อยู่ที่ “จิตใจ” ของมนุษย์ ดังนั้น การพัฒนาผู้นำจึงต้องเริ่มต้นจากการพัฒนาภายในตนเองก่อน

หัวใจสำคัญของพุทธบริหารคือการปกครองด้วยธรรม โดยผู้นำต้องเป็นผู้ตั้งมั่นอยู่ในคุณธรรมและใช้ปัญญาในการตัดสินใจแก้ปัญหา หลักธรรมสำคัญที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำโดยตรงมีอยู่หลายหมวดหมู่ แต่ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารสถานศึกษาได้อย่างชัดเจน ได้แก่

ทศพิธราชธรรม 10 แม้จะเป็นธรรมะสำหรับพระมหากษัตริย์ แต่แก่นแท้คือคุณสมบัติสากลของผู้นำทุกคน เช่น ทาน (การให้ การเสียสละ) คือการที่ผู้บริหารรู้จักแบ่งปันทรัพยากรและให้โอกาสแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา, ศีล (ความประพฤติดีงาม) คือการเป็นแบบอย่างที่ดีในการรักษากฎระเบียบ, บริจาคะ (การเสียสละประโยชน์ส่วนตน) คือการอุทิศตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของสถานศึกษา, อาชวชะ (ความซื่อตรง) คือความโปร่งใสในการบริหาร, อวิหิงสา (ความไม่เบียดเบียน) คือการตัดสินใจโดยไม่สร้างผลกระทบเชิงลบต่อฝ่าย

ไต่ฝ่ายหนึ่งโดยไม่จำเป็น และ อวิโรธนะ (ความไม่คลาดจากธรรม) คือการยึดมั่นในหลักการและความถูกต้อง (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2565)

พรหมวิหาร 4 เป็นหลักธรรมสำหรับการปฏิบัติตนต่อผู้อื่น ประกอบด้วย เมตตา (ความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข) ผู้บริหารที่มีเมตตาจะสร้างบรรยากาศที่อบอุ่นและน่าทำงาน, กรุณา (ความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์) คือการเอาใจใส่ต่อปัญหาและความเดือดร้อนของครูและบุคลากร พร้อมยื่นมือเข้าช่วยเหลือ, มุทิตา (ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี) คือการชื่นชมและส่งเสริมความก้าวหน้าของผู้ใต้บังคับบัญชาโดยปราศจากความอิจฉาริษยา และ อุเบกขา (การวางใจเป็นกลาง) คือการตัดสินใจและปฏิบัติต่อทุกคนอย่างเสมอภาคตามหลักการและเหตุผล (วรปรัชญ์ ชำคม, 2564)

สัปปุริสธรรม 7 คือธรรมของคนดีหรือคุณสมบัติของผู้รู้ ประกอบด้วยหลักการ 7 ประการที่ส่งเสริมการเป็นผู้นำเชิงปัญญา เช่น ธัมมัญญตา (รู้จักเหตุ) คือการเข้าใจหลักการและกฎเกณฑ์, อัตถัญญตา (รู้จักผล) คือการเข้าใจเป้าหมายและผลลัพธ์ที่ต้องการ, อัตตัญญตา (รู้จักตน) คือการประเมินศักยภาพของตนเองได้อย่างถูกต้อง, ปุริสัญญตา (รู้จักบุคคล) คือการเข้าใจความแตกต่างและความสามารถของแต่ละบุคคล เพื่อบริหารงานให้เหมาะสม ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีการบริหารทรัพยากรมนุษย์สมัยใหม่ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2565)

นอกจากนี้ การเป็นผู้นำตามแนวทางพุทธศาสนายังเน้น การสร้างบารมี ซึ่งไม่ได้เกิดจากอำนาจหรือตำแหน่ง แต่เกิดจากการสั่งสมคุณงามความดีและความน่าเชื่อถือศรัทธาผ่านการกระทำที่เป็นแบบอย่าง ผู้นำที่ปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรม มีความเสียสละ มีความเมตตา และใช้ปัญญาในการนำองค์กร จะได้รับความเคารพและความร่วมมือจากผู้ตามโดยธรรมชาติ ทำให้การขับเคลื่อนนโยบายหรือการนำการเปลี่ยนแปลงใดๆ เป็นไปอย่างราบรื่น การพัฒนาตนเองตามหลัก ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา จึงเป็นกระบวนการที่ผู้นำต้องฝึกฝนอยู่เสมอ เพื่อให้มีสติในการรับรู้ปัญหา มีสมาธิในการคิดวิเคราะห์ และเกิดปัญญาในการตัดสินใจเลือกแนวทางที่ดีที่สุดเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม

บริบทของสถานศึกษามัธยมศึกษาในจังหวัดลพบุรี

จังหวัดลพบุรีเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมมายาวนาน มีลักษณะทางสังคมที่ผสมผสานระหว่างความเป็นเมืองเก่าและชุมชนเกษตรกรรม ซึ่งสะท้อนมาถึงบริบทของสถานศึกษาที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ ลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นคือความผูกพันในระบบเครือญาติและชุมชน ความเคารพผู้อาวุโส และการให้ความสำคัญกับประเพณีท้องถิ่น สิ่งเหล่านี้เป็นทั้งจุดแข็งและประเด็นท้าทายในการบริหารจัดการศึกษา จุดแข็งคือการที่โรงเรียนสามารถระดมความร่วมมือจากชุมชนและผู้ปกครองได้ง่าย แต่ในขณะเดียวกันก็อาจเป็นความท้าทายในการนำการเปลี่ยนแปลงหรือนวัตกรรมใหม่ๆ ที่อาจขัดต่อความคุ้นชินเดิม (สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดลพบุรี, 2565)

สถานศึกษามัธยมศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาลพบุรี (สพม. ลพบุรี) มีความหลากหลายทั้งในด้านขนาดและที่ตั้ง ตั้งแต่โรงเรียนขนาดใหญ่พิเศษในตัวเมืองที่มีการแข่งขันสูง ไปจนถึงโรงเรียนขนาดเล็กในพื้นที่ห่างไกลที่เผชิญกับปัญหาการขาดแคลนครูและบุคลากร สภาพปัจจุบันและปัญหาสำคัญในการขับเคลื่อนคุณภาพการศึกษาที่ผู้บริหารต้องเผชิญ สามารถสรุปได้ดังนี้ (สิริกร มณีรินทร์, 2564)

1. ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา มีความแตกต่างอย่างชัดเจนในด้านคุณภาพและโอกาสทางการศึกษาระหว่างโรงเรียนในเมืองและโรงเรียนในชนบท ทั้งในด้านผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียน และความพร้อมของครูและสื่อเทคโนโลยี

2. การพัฒนาครูและบุคลากร ครูบางส่วนยังขาดทักษะด้านดิจิทัลและการจัดการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) ที่จำเป็นสำหรับศตวรรษที่ 21 การพัฒนาครูให้ก้าวทันการเปลี่ยนแปลงจึงเป็นภารกิจเร่งด่วน

3. การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองและชุมชน แม้จะมีความสัมพันธ์ที่ดี แต่การมีส่วนร่วมมักจำกัดอยู่แค่การสนับสนุนกิจกรรมตามประเพณี มากกว่าการเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมายและพัฒนาคุณภาพทางวิชาการอย่างเป็นระบบ

4. ปัญหาสังคมที่ส่งผลกระทบต่อนักเรียน ปัญหาครอบครัวยากจน ยาเสพติด และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทำให้ผู้เรียนบางกลุ่มขาดความพร้อมในการเรียนรู้และต้องการการดูแลเอาใจใส่เป็นพิเศษ

จากบริบทดังกล่าว ผู้บริหารสถานศึกษาในจังหวัดลพบุรีจึงต้องการภาวะผู้นำที่ไม่เพียงแต่มีความสามารถด้านการบริหารจัดการเชิงเทคนิค แต่ยังต้องมีความเข้าใจลึกซึ้งในมิติทางสังคมและวัฒนธรรม สามารถสร้างความไว้วางใจและประสานความร่วมมือจากทุกภาคส่วนได้อย่างกลมเกลียว ภาวะผู้นำตามหลักพุทธบริหารซึ่งเน้นความเมตตา การเป็นกัลยาณมิตร และการใช้ปัญญาในการแก้ปัญหา จึงอาจเป็นแนวทางที่ตอบโจทย์ความท้าทายเหล่านี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การบูรณาการภาวะผู้นำพุทธบริหารเพื่อขับเคลื่อนคุณภาพ

การนำหลักพุทธบริหารมาประยุกต์ใช้ในการขับเคลื่อนคุณภาพการศึกษาสามารถทำได้อย่างเป็นรูปธรรมใน 3 ด้านหลักของการบริหารสถานศึกษา ดังนี้

1. ด้านการบริหารงานวิชาการ การใช้ “อิทธิบาท 4” ในการสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้

การยกระดับคุณภาพวิชาการเป็นหัวใจของการพัฒนาสถานศึกษา หลัก อิทธิบาท 4 หรือธรรมแห่งความสำเร็จ สามารถนำมาใช้เป็นกรอบคิดสำหรับผู้บริหารในการผลักดันให้เกิดนวัตกรรมการเรียนรู้ในโรงเรียนได้ (พระมหาสุทิตย์ อาภากรโธ, 2564)

ฉันทะ (ความพอใจรักใคร่) ผู้นำต้องสร้างวิสัยทัศน์และเป้าหมายด้านคุณภาพวิชาการที่ชัดเจน และสื่อสารจนทำให้ครูและบุคลากรเกิด “ฉันทะ” หรือความรักและความมุ่งมั่นที่จะพัฒนางานสอนของตนเองให้ดีขึ้น ไม่ใช่ทำเพราะถูกบังคับ

วิริยะ (ความพากเพียร) เมื่อมีเป้าหมายร่วมกันแล้ว ผู้นำต้องส่งเสริมให้เกิด “วิริยะ” โดยจัดหาทรัพยากรที่จำเป็น สนับสนุนการอบรมพัฒนา และสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (PLC) เพื่อให้ครูได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้และช่วยเหลือกันอย่างต่อเนื่อง

จิตตะ (ความเอาใจใส่) ผู้นำต้องมี “จิตตะ” คือการติดตาม กำกับ และให้ข้อมูลป้อนกลับอย่างสม่ำเสมอและสร้างสรรค์ ไม่ใช่การจับผิด แต่เป็นการเอาใจใส่ในความก้าวหน้าและปัญหาอุปสรรคของครู เพื่อให้การสนับสนุนได้อย่างทันทั่วถึง

วิมังสา (การไตร่ตรองพิจารณา) ผู้นำต้องส่งเสริมวัฒนธรรม “วิมังสา” คือการใช้ข้อมูลและผลการประเมินมาทบทวนและปรับปรุงกระบวนการจัดการเรียนการสอนอยู่เสมอ เพื่อให้มั่นใจว่านวัตกรรมที่นำมาใช้นั้นส่งผลดีต่อผู้เรียนอย่างแท้จริง

2. ด้านการบริหารบุคลากร การใช้ “สังคหวัตถุ 4” เพื่อสร้างความร่วมมือและความสามัคคี
คุณภาพการศึกษาจะเกิดขึ้นไม่ได้หากขาดทีมงานที่เข้มแข็ง หลัก สังคหวัตถุ 4 หรือธรรมะแห่งการ
ครองใจคน เป็นเครื่องมือที่ทรงพลังสำหรับผู้บริหารในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและความสามัคคีในองค์กร
(นพพล จันทวิโรจน์, 2565)

ทาน (การให้) ไม่ใช่แค่การให้สิ่งของ แต่รวมถึงการให้ความรู้ ให้โอกาส ให้คำแนะนำ และที่สำคัญ
คือการ “ให้อภัย” เมื่อเกิดความผิดพลาด เพื่อสร้างบรรยากาศของความไว้วางใจ

ปิยวาจา (การพูดจาอ่อนหวาน) ผู้นำต้องใช้คำพูดที่สุภาพ ให้เกียรติ สร้างสรรค์ และให้กำลังใจ
การสื่อสารเชิงบวกจะช่วยลดความขัดแย้งและสร้างแรงจูงใจในการทำงาน

อรรถจริยา (การบำเพ็ญประโยชน์) ผู้นำต้องแสดงให้เห็นถึงการอุทิศตนเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม
และช่วยเหลือสนับสนุนการทำงานของครูและบุคลากรอย่างเต็มความสามารถ เป็นการสร้างศรัทธาผ่านการ
กระทำ

สมานัตตตา (การวางตนเสมอต้นเสมอปลาย) ผู้นำต้องปฏิบัติต่อทุกคนอย่างเสมอภาค ไม่เลือกที่
รักมักที่ชัง และมีความคงเส้นคงวาในการรักษากฎระเบียบ ทำให้ผู้ตามรู้สึกถึงความเป็นธรรมและเกิดความ
มั่นคงทางจิตใจ

3. ด้านการบริหารจัดการ การใช้ “ธรรมาภิบาลเชิงพุทธ” เพื่อความโปร่งใสและตรวจสอบได้

การบริหารจัดการทั่วไป โดยเฉพาะเรื่องงบประมาณและทรัพยากร เป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนและส่งผล
ต่อความน่าเชื่อถือขององค์กร การนำหลัก ธรรมาภิบาล มาบูรณาการกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา เช่น หิริ-
โอตตปปะ (ความละอายและเกรงกลัวต่อบาป) และ อาชวชะ (ความซื่อตรง) จะช่วยสร้างระบบบริหารที่
โปร่งใสและเป็นธรรม (อภิญญา กังสนารักษ์, 2564) ผู้นำที่ยึดหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธจะบริหารงานโดย
คำนึงถึงหลักคุณธรรม นิติธรรม ความโปร่งใส การมีส่วนร่วม ความรับผิดชอบ และความคุ้มค่า โดยมีจิตสำนึก
ของความละเอียดต่อการทุจริตเป็นเครื่องกำกับภายในใจ การเปิดโอกาสให้ครูและคณะกรรมการสถานศึกษามี
ส่วนร่วมในการตรวจสอบการใช้จ่ายงบประมาณ จะช่วยสร้างความไว้วางใจและลดปัญหาความขัดแย้งภายใน
องค์กรได้อย่างยั่งยืน

ความรู้จากการศึกษา

ภาวะผู้นำตามหลักพุทธบริหารเป็นการขับเคลื่อนคุณภาพการศึกษาที่เริ่มต้นจากการพัฒนาจาก
ภายในสู่ภายนอกโดยยึดมั่นในหลักไตรสิกขาอันได้แก่ศีล สมาธิ และปัญญา เป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนา
ตนเองของผู้บริหารสถานศึกษา การพัฒนาในมิติงานวิชาการมุ่งประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 เพื่อสร้างแรง
บันดาลใจและความพากเพียรในการพัฒนานวัตกรรมการเรียนรู้ที่ก้าวทันความเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21
อย่างต่อเนื่อง ขณะที่ด้านการบริหารบุคลากรได้บูรณาการหลักสังคหวัตถุ 4 และพรหมวิหาร 4 เพื่อสร้าง
สัมพันธ์ภาพเชิงกลียาณมิตรที่ช่วยเสริมสร้างขวัญกำลังใจและความสามัคคีให้เกิดขึ้นอย่างยั่งยืนภายในองค์กร
ในมิติของการจัดการทั่วไปได้นำธรรมาภิบาลเชิงพุทธที่มีความละเอียดและเกรงกลัวต่อบาปมาเป็นเครื่องกำกับ
ใจเพื่อยกระดับความโปร่งใสและตรวจสอบได้ในทุกกระบวนการบริหารจัดการ องค์ความรู้ที่สะท้อนให้เห็นถึง
ความสอดคล้องอย่างลุ่มลึกระหว่างภูมิปัญญาตะวันออกกับทฤษฎีภาวะผู้นำสมัยใหม่เช่นภาวะผู้นำแห่งการ
บริการซึ่งช่วยส่งเสริมให้สถานศึกษาเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ที่เข้มแข็ง การประยุกต์ใช้ในบริบทจังหวัดลพบุรี
ช่วยให้ผู้บริหารสามารถประสานความร่วมมือกับชุมชนได้ดีขึ้นผ่านวัฒนธรรมความเมตตาและการสื่อสารเชิง
บวกที่สร้างศรัทธาและความไว้วางใจในการทำงานร่วมกัน ผลลัพธ์สุดท้ายคือการพัฒนาคุณภาพครูสู่การ

จัดการเรียนรู้เชิงรุกที่ส่งผลโดยตรงต่อผู้เรียนให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์และเป็นพลเมืองที่เข้มแข็งตามเป้าหมายของมาตรฐานการศึกษาชาติอย่างเป็นรูปธรรม การบูรณาการทั้งศาสตร์การบริหารสมัยใหม่และศิลป์แห่งพุทธธรรมจึงเป็นกุญแจสำคัญที่นำพาการศึกษาไปสู่ความสำเร็จที่มีความสมดุลทั้งในแง่ประสิทธิภาพของงานและคุณภาพชีวิตของคนอย่างแท้จริง

บทสรุป

บทความนี้ได้นำเสนอแนวคิดภาวะผู้นำตามหลักพุทธบริหารในฐานะทางเลือกเชิงบูรณาการสำหรับการขับเคลื่อนคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษามัธยมศึกษาในจังหวัดลพบุรี ซึ่งเผชิญกับความท้าทายในยุคแห่งความเปลี่ยนแปลง การสังเคราะห์เนื้อหาทั้งหมดชี้ให้เห็นว่า ภาวะผู้นำเชิงพุทธมิใช่เป็นเพียงการนำหลักศาสนามาใช้ในมิติของพิธีกรรม แต่เป็นการนำแก่นธรรมมาเป็นรากฐานในการพัฒนา “ภาวะผู้นำจากภายใน” (Inside-out Leadership) ของผู้บริหาร ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อคุณภาพของครูและผู้นเรียนอย่างเป็นระบบและยั่งยืน การที่ผู้บริหารยึดมั่นในหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) เป็นวิถีในการพัฒนาตนเอง จะทำให้การตัดสินใจบริหารจัดการมีความรอบคอบ ตั้งอยู่บนฐานของเหตุผลและคุณธรรม ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างองค์กรคุณภาพ

ภาวะผู้นำเชิงพุทธส่งผลโดยตรงต่อ คุณภาพครู ผ่านการสร้างระบบนิเวศการทำงานที่เกื้อกูลและเปี่ยมด้วยพลังบวก เมื่อผู้บริหารใช้หลักพรหมวิหาร 4 (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) ในการปกครองดูแลครูและบุคลากร จะทำให้เกิดบรรยากาศของความไว้วางใจ ความอบอุ่น และความรู้สึกมั่นคงปลอดภัย ครูจะกล้าคิด กล้าทำ และกล้าที่จะพัฒนานวัตกรรมการสอนใหม่ๆ โดยไม่กลัวความผิดพลาด การใช้สังคหวัตถุ 4 (ทาน ปิย วาจา อตถจริยา สมานัตตตา) ยังช่วยเสริมสร้างความสามัคคีและความรู้สึกเป็นเจ้าขององค์กรร่วมกัน ลดปัญหาความขัดแย้งที่ไม่จำเป็น และส่งเสริมให้เกิดชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (PLC) ที่เข้มแข็งอย่างแท้จริง ครูที่มีความสุขและมีขวัญกำลังใจในการทำงานย่อมสามารถอุทิศตนเพื่อการจัดการเรียนการสอนได้อย่างเต็มศักยภาพ (พัชราภรณ์ ดวงชื่น, 2565)

ในส่วนของคุณภาพผู้เรียน ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของการจัดการศึกษา ย่อมได้รับอิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับครูและระบบการบริหารจัดการโดยรวม เมื่อผู้บริหารใช้หลักอิทธิบาท 4 (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา) เป็นกรอบในการขับเคลื่อนงานวิชาการ จะทำให้การพัฒนาหลักสูตร การจัดการเรียนการสอน และการวัดผลประเมินผลมีเป้าหมายที่ชัดเจนและดำเนินการอย่างต่อเนื่องจริงจัง ส่งผลให้ครูสามารถจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ การที่ผู้บริหารเป็นแบบอย่างที่ดี (Leading by Example) ในด้านคุณธรรมจริยธรรมตามหลักทศพิธราชธรรม ย่อมเป็นการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่สุจริตและโปร่งใส ซึ่งจะซึมซับไปสู่แก่นักเรียนโดยทางอ้อม นักเรียนที่เติบโตในสภาพแวดล้อมของโรงเรียนที่มีผู้นำและครูเป็นกัลยาณมิตร ย่อมมีแนวโน้มที่จะพัฒนาตนเองให้เป็นผู้เรียนรู้ที่มีคุณภาพ และเป็นพลเมืองที่เข้มแข็งของสังคมตามเป้าหมายของมาตรฐานการศึกษาแห่งชาติ (วิโรจน์ สารรัตน์, 2564)

ประเด็นที่น่าสนใจจากการวิเคราะห์คือ ความสอดคล้องอย่างน่าทึ่งระหว่างหลักธรรมในพุทธบริหารกับทฤษฎีการบริหารจัดการสมัยใหม่ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าภูมิปัญญาตะวันออกมีลักษณะเป็นสากลและสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ในทุกยุคทุกสมัย หลัก สัปบุริสธรรม 7 ที่เน้นการรู้จักเหตุ (อัมมัญญาตา) รู้จักผล (อัตถัญญาตา) รู้จักตน (อัตตัญญาตา) และรู้จักบุคคล (ปุริสัญญาตา) มีความคล้ายคลึงอย่างยิ่งกับแนวคิดการบริหารจัดการที่อิงสมรรถนะ (Competency-based Management) ซึ่งเน้นการวิเคราะห์ปัจจัยต่างๆ เพื่อการตัดสินใจเชิงกลยุทธ์ และการบริหารทรัพยากรมนุษย์ที่มุ่งเน้นการใช้คนให้เหมาะกับงาน (ชัยเสฏฐ์ พรหมศรี, 2564)

ในทำนองเดียวกัน หลักสังคหวัตถุ 4 ก็สามารถเทียบเคียงได้กับทฤษฎีภาวะผู้นำแห่งการบริการ และภาวะผู้นำเชิงสัมพันธ์ที่เน้นการสร้างควมไว้วางใจ การสื่อสารเชิงบวก และการอุทิศตนเพื่อประโยชน์ของผู้ตาม ซึ่งได้รับการยอมรับในระดับสากลว่าเป็นแนวทางที่มีประสิทธิภาพในการสร้างความผูกพันของบุคลากรต่อองค์กร และส่งเสริมการทำงานเป็นทีม (ธีระ รุญเจริญ, 2565) นอกจากนี้ หลัก ธรรมาภิบาลเชิงพุทธ ที่มี หิริ-โอตตปปะ เป็นเครื่องกำกับใจ ก็ถือเป็นรากฐานสำคัญของแนวคิดความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (Corporate Social Responsibility CSR) และการพัฒนาที่ยั่งยืนซึ่งเป็นกระแสหลักของการบริหารจัดการในปัจจุบัน

ความสอดคล้องดังกล่าวนี้ชี้ให้เห็นว่า ภาวะผู้นำตามหลักพุทธบริหารไม่ได้เป็นแนวคิดที่ล้ำสมัยหรือจำกัดอยู่เฉพาะในสังคมไทย แต่เป็นปรัชญาการบริหารที่มีความลุ่มลึกและสามารถให้คำตอบต่อปัญหาการบริหารจัดการที่ซับซ้อนในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในองค์กรด้านการศึกษาที่ “ผลิตภัณฑ์” คือ มนุษย์ การบริหารที่เน้นเพียงประสิทธิภาพเชิงเทคนิคอาจไม่เพียงพอ แต่จำเป็นต้องอาศัยมิติทางด้านจิตใจ คุณธรรม และความเข้าใจในความเป็มนุษย์ ซึ่งเป็นจุดเด่นของแนวคิดพุทธบริหาร

ภาพที่ 1 ภาวะผู้นำเชิงพุทธในการบริหารสถานศึกษา

เอกสารอ้างอิง

- กิตติพงษ์ พุ่มโพธิ์. (2565). ภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรมของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพของโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสุพรรณบุรี. วารสารศิลปการศึกษาศาสตร์วิจัย, 14(1), 149-163.
- จอมพงศ์ มงคลวนิช. (2564). ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์สำหรับผู้บริหารสถานศึกษาในยุคดิจิทัล. วารสารเศรษฐศาสตร์อุตสาหกรรม, 20(2), 1-8.

- ชัยเสฏฐ์ พรหมศรี. (2564). ภาวะผู้นำและภาวะผู้นำร่วมสมัย. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธีระ รุญเจริญ. (2565). ภาวะผู้นำทางการศึกษาในยุคดิจิทัล จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติที่เป็นเลิศ. วารสารการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 13(1), 1-15.
- นพพล จันทวิโรจน์. (2565). การประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ 4 เพื่อพัฒนาการสื่อสารองค์การและความผูกพันของบุคลากร. วารสารการบริหารและนวัตกรรม, 10(1), 88-102.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต). (2564). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสุทนต์ อาภาภโร (อบอู่). (2564). อิทธิบาท 4 กรอบแนวคิดเพื่อการบริหารสู่ความเป็นเลิศ. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, 9(5), 1835-1847.
- พัชรภรณ์ ดวงชื่น. (2565). การพัฒนาตัวบ่งชี้ภาวะผู้นำเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์, 9(4), 145-160.
- พิชิต ฤทธิ์เจริญ. (2564). รูปแบบความสัมพันธ์โครงสร้างเชิงเส้นของภาวะผู้นำการเรียนรู้ของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อวัฒนธรรมการเรียนรู้ของครู. วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 23(4), 189-202.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2565). พุทธวิถีการบริหาร. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วรปรัชญ์ ขำคม. (2564). การประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษา. วารสารวิชาการธรรมทรรศน์, 21(3), 259-270.
- วิโรจน์ สารัตนะ. (2564). ภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษากับการสร้างโรงเรียนให้เป็นองค์กรแห่งสุขภาวะ. วารสารบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 17(2), 1-12.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2565). ภาวะผู้นำ: ความสำคัญแห่งการพัฒนาตน. สำนักพิมพ์ผลิธีม.
- สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน). (2564). แนวทางการประเมินคุณภาพภายนอกภายใต้สถานการณ์ COVID-19. กรุงเทพมหานคร: สมศ.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2565). รายงานการศึกษาไทย พ.ศ. 2565. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พรักหวานกราฟฟิค จำกัด.
- สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดลพบุรี. (2565). แผนพัฒนาการศึกษาจังหวัดลพบุรี (พ.ศ. 2566-2570). ลพบุรี: กลุ่มนโยบายและแผน สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดลพบุรี.
- สิริกร มณีรินทร์. (2564). ความท้าทายของการจัดการศึกษาในพื้นที่ห่างไกล: กรณีศึกษาสถานศึกษาในจังหวัดลพบุรี. วารสารวิจัยการศึกษาและการพัฒนาสังคม, 5(2), 45-59.
- สุวิมล ว่องวาณิช. (2565). การสร้างวัฒนธรรมองค์กรแห่งการเรียนรู้ในโรงเรียน: จากแนวคิดสู่การปฏิบัติ. วารสารครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 50(2), 1-16.
- อภิญา กังสนารักษ์. (2564). รูปแบบการพัฒนาธรรมมาภิบาลเชิงพุทธสำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น. วารสารรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, 4(3), 115-128.